

Cüz-î ihtiyârîdeki meylan

Kocaeli'nden bayan okuyucumuz: “26. Söz’de cüz-i ihtiyarinin üssü’l-esâsı olan meylanın veya meylandaki tasarrufun emr-i itibari olduğu ve vücud-u haricisi olmadığı için kula verildiği, aksi takdirde kula verilemeyeceği ifade ediliyor. Bu ne demektir? Peki, vicdan, kalp, ruh, sır ve sair duyguların vücud-u haricisi var mıdır?”

Bedüzzaman Hazretleri Kader Risâlesinde, kader ile cüz’-î ihtiyârînin, bir kulun irâdî fiillerinde nasıl birleştikleri sorusuna yedi vecihle cevap verir. Bu vecihlerden altıncısında, îtikâdî mezheplerin cüz’î irâdeye bakışını ele alır. Buna göre, cüz’î irâdenin özü “meyelân”dan ibârettir. Yani cüz’î irâde, fiillerimiz öncesinde bilincimizde meydana gelen bir ön meyildir. Biz bir şeye meylederiz, bizim meylimizin hemen akabinde, yani bizim niyet ve yönelişimizden hemen sonra Cenâb-ı Hak yöneldiğimiz fiili yaratır. Ancak meyil ve yöneliş bize ait olduğundan sorumluluk da bize aittir; Yaratıcı sorumlu değildir.

Bu konuda Ehl-i Sünnet akaidinde ihtilâf yoktur. Fakat Mâtüridî’ler ve Eş’ârî’ler kulun yönelişinin özünde yatan “meyelân”ın, yani ön meylin statüsünü ve kime ait olduğunu tartışmışlardır. Mâtüridî’lere göre meyelân îtibârî bir emirdir, yani farazî bir varsayımdan ibârettir; kula verilebilir. Fakat bu meyelân Eş’ârî’lere göre farazî değil, mevcuttur. Dolayısıyla kula ait değildir. Bu meyelânı yaratan Cenâb-ı Hak’tır. Bu durumda Eş’ârî mezhebine göre bu meyelândaki “tasarruf” farazîdir ve kula aittir.

Bedüzzaman Hazretleri burada her iki mezhebi birleştirir. Ona göre ister meylan olsun, ister meylandaki tasarruf olsun; her ikisi de nisbî bir emirdir, yani farazî bir semboldür, yani varsayılan bir hattır; hakîkî bir vücudu yoktur. Yani bu meyelân veya bu meyelândaki tasarruf bir varsayımdan ibârettir. Varsayım ise, gerçekte mevcut olmadığı için, tam bir illet istemez. Dolayısıyla küllî irâde, yani Cenâb-ı Hakk’ın irâdesi kulun ihtiyârını ve irâdesini ortadan kaldırmaz.

Burada yeri gelmişken ifade edelim: Vicdan, kalp, ruh, sır ve sair duyguların vücud-u haricisi vardır. Bunlar kula ait değil, bizzat taraf-ı İlâhiye aittirler. Yani bunlar

yaratılmış birer mevcuttur.

Öyleyse, o farazî emir olan meyelân veya meyelândaki tasarruf, nasıl bir hareket yapar ki, hemen arkasından dilediği şey İlâhî kudret tarafından yaratılır ve sorumluluk kula ait olur?

Saîd Nursî Hazretlerine göre, meyelân denilen bu emr-i itibârî bir rüçhâniyet kazansa, yani her hangi bir şey içimizde binlerce tercihler içinden bir tercih olarak doğsa ve diğer tercihlere nazaran üstünlük kazansa, onu fiiliyâta geçirebiliriz. O anda onu terk edebilir veya yapabiliriz. İşte tercih ettiğimiz şey kötü bir fiilse, yani meylettiğimiz ve yöneldiğimiz şey çirkin bir iş ise, Kur’ân o anda insana diyor ki: “Yapma! Şerdir! Haramdır!” Mu’tezile’nin dediği gibi eğer kul fiillerinin yaratıcısı olsaydı ve îcada iktidarı bulunsaydı, o vakit ihtiyârı ve irâdesi ortadan kalkardı. Çünkü bir şey vâcib olmazsa vücuda gelmez. Yani tam bir illet olmalı ki, bir şey vücuda gelebilsin. Tam illet ise, illet ile elde edilen şeyi zorunlu ve vâcib olarak gerektiriyor. Bu defa da beşerin ihtiyâr ve irâdesi kalmıyor. Oysa irâdemiz her saniye başı defalarca tercihler yapıyor ve hepsinde de bağımsız hareket ediyor. Öyleyse irâdemiz, yaptığı tercihlerden ve tasarrufta bulunduğu meyillerden sorumludur.

Burada Bedüzzaman: “Madem katli yaratan Cenâb-ı Hak’tır; niçin bana katil denilir?” sorusunu sorar ve cevaplar: Sarf İlmi kâidesince ism-i fâil, nisbî bir emir olan masdardan doğmaktadır. Yani katil ismi, “katl” mastarından doğmaktadır. Halbuki katli yaratmak hâsıl-ı bilmasdardır, yani yaratma fiili görünüşte mastara terettüp etmektedir ve fakat masdardan kaynaklanmamaktadır. Yani katl ayrıdır, katli yaratmak ayrıdır. Öyleyse katil ayrıdır, Hâlık ayrıdır. Katlin, yani ölümün Cenâb-ı Hakk’ın yarattığı bir mahlûk olması, katili sorumluluktan kurtarmaz. Çünkü masdar, yani katl işi, yani öldürme fiili bizim kisbimizdir. Yani katli biz yaparız. Kaatil unvânını da biz alırız.

Bu durumda biz içimizdeki öldürme meylini iptal etmemekten, bunu yürürlüğe koymaktan ve bir ölüme sebep olmaktan dolayı sorumluyuz. Bizim tetiği sıkmamıza bağlı olarak, Cenâb-ı Hakk’ın ölümü yaratmış olması bizi sorumluluktan kurtarmaz. Öldürme isteği ile harekete geçen ve öldürme fiilini işleyen bizden başkası değildir. O halde kaatil de bizden başkası değildir.¹

Dipnot:

1- Sözler, s. 431.